

*Јован Б. Душанић**

НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ И ПРЕРАСПОДЕЛА БОГАТСТВА

*Али је новца нестало,
и стока коју имасмо у нашега је господара;
и није остало ништа да донесемо господару својему
осим тјелеса наших и њива наших.
Зашто да мремо на твоје очи ?
Ево и нас и наших њива;
купи нас и њиве наше за хљеб,
да с њивама својим будемо робови Фараону.
И земља постаде Фараонова.
А они рекоше: ти си нам живот сачувао,
нека нађемо милост пред господарем својим
да будемо робови Фараону.*

Прва књига Мојсијева 18-20; 25.

Сажетак

Велике неједнакости у расподели и богатству нису последица актуелне глобалне кризе али су оне у њој дошле до још већег изражаја. До све већег раслојавања долази како међу државама тако и међу грађанима једне државе. Велико раслојавање и неједнакости неприхватљиви су не само с моралног становишта, те са становишта идеала једнаких могућности, него и стога што оне у себи крије огромне економске и политичке опасности.

* Висока школа за пословне студије, Београд.

Кључне речи: глобална криза, неолиберализам, неједнакости у расподели, концентрација богатства.

Актуелна светска економска криза,¹ као и криза из 30-их година XX века настале су у САД а касније се прошириле на цео свет. Последице кризе из 30-их година прошлог века биле су катастрофалне. Дошло је до огромног пада БДП, незапосленост је достигла невероватне размере, депресија је трајала све до Другог светског рата, коме је према многима ауторима, добрим делом, допринела и ова криза.

Економске политике које су довела до криза из 30-их година прошлог века, као и актуелне кризе, биле су утемељена на веровању у апсолутну ефикасност „невидљиве“ руке тржишта, односно саморегулишућег *laissez-faire* тржишта. Корени актуелне кризе као и оне из 30-их година прошлог столећа налазе се у тријумфу (нео)либералног капитализма,² то јест економског дарвинизма³ као права јачег, моћнијег, егоистичнијег и похлепнијег на бази приватне својине. До обе кризе долази у тренутку када прерасподела доходака и богатства у друштву достиже забрињавајуће размере, односно када се безобзирно жртвује добробит великог броја људи зарад просперитета једне мале групе најбогатијих.

На последња два прелома векова (XIX у XX, те XX у XXI) светском економијом, бар у теоријском смислу, владала је идео-

1 О актуелној светској економској кризи детаљно сам писао одмах по њеном избијању (видети у књизи: Јован Б. Душанић, *Доларска алхемија и казино економија – светска економска криза*, Београд, 2009).

2 О (нео)либерализму видети детаљније у књизи: Јован Б. Душанић, *Критика неолиберализма и транзиције*, Загреб, 2013.

3 Роберт Френк (у књизи: Robert H. Frank, *The Darwin Economy*, 2011) тврди да ће економисти кроз сто година у одговору на питање ко је био интелектуални отац њихове дисциплине тврдити да је то Ч. Дарвин. Подсетимо се да је још Аристотел направио јасну поделу између економије (*oikos* – кућа, *nomos* – закон) и хрматистике (*chrema* – имање, ствар, новац, *nomos* – закон), што у преводу са грчког значи управљање домаћинством (економија), односно управљање новцем или вештина стицања богатства (хрматистике). Економија представља делатност која је повезана са стварањем – производњом богатства (робе и услуга) и оријентисана је на општедруштвено корисна решења у интересу већине грађана. Аристотел је у свом познатом делу *Политика* писао да се хрматистика често прихвата као економија али она то није јер је хрматистика усмерена на експлоатацију и за њу ради лихварство које је, из познатих разлога, одвратно.

логија либерализма, односно неолиберализма.⁴ Као што је познато либерализам инсистира на индивидуалним слободама, владавини права и приватној својини и залаже се за радикално ограничавање улоге државе у привреди и њену улогу своди на обезбеђење закона и поретка укључујући заштиту приватне својине. Имајући у виду да је либерализам идеологија која се реализује у интересу моћних и богатих, односно да је у функцији повећања материјалног богатства уског слоја на рачун огромне масе становништва, логично је да се држава нашла на мети оштрих напада либерала, јер се као главна препрека, у остварењу њихових интереса, појављује држава која треба да води рачуна о општим и националним интересима који се реализују у корист већине грађана.⁵

После фијаска идеологије либерализма након светске економске кризе 30-их година XX века чинило се да ће дефинитивно доћи до напуштања илузије либералног капитализма, али је последња *laissez-faire* инкарнација – неолиберализам довео до актуелне светске кризе.⁶ Поготово се то чинило јер је по

- 4 Поред много заједничког, разлика између класичног либерализма и неолиберализма огледа се у томе што је либерализам био идеологија националне буржоазије која је инсистирала на принципима индивидуалних слобода и владавини права на нивоу националне државе, била донекле укореењена у сопственом народу, те није могла да буде потпуно индиферентна на социјалну заштиту сопственог народа. С друге стране, носиоц неолибералне идеје јесте транснационална буржоазија, која није укореењена у социјалним структурама националних друштава и формира посебно наднационално друштво – светску олигархију, која инсистира само на економској ефикасности и индиферентна је на праведност, достојанство, социјалну одговорност, заштиту природе и слично.
- 5 О (нео)либерализму видети детаљније у књизи: Јован Б. Душанић, *Критика неолиберализма и транзиције*, Загреб, 2013.
- 6 *Познати амерички економиста Џон Кенет Галбрајт написао је 1955. године књигу The Great Crash 1929 (која се од тада непрекидно објављује у великим тиражима и сматра класичним економским бестселером) у којој је упозорио да у САД може да се понови криза слична оној из 30-их година прошлог века. На почетку књиге Џ. К. Галбрајт цитира део из последњег обраћања нацији 30-ог председника САД (1923-1929) Калвина Кулџа пред Конгресом у децембру 1928. године, у коме између осталог каже: Ни један Конгрес у историји САД, анализирајући стање нације, није се суочио са тако изванредним перспективама, као што је то случај сада. Ми се налазимо у периоду најдужег процвата земље. Председник је уверавао законодавце да они као и цела нација могу са задовољством оценити садашњост и са оптимизмом гледати у будућност. Насупрот једној од најдревнијих америчких традиција, он је решио да све заслуге не припише само својој администрацији, истичући да главни извор таквог огромног благостања јесте радност и карактер америчког народа. У наставку Џ. К. Галбрајт пише: Једну чињеницу у двадесетим годинама морао је да примети чак и Кулџа. Она је у директној*

завршетку Другог светског рата (када се у економској теорији, али и пракси, наглашава потреба за активном улогом државе у привреди) наступио релативно дуг период динамичног раста светске привреде.

Међутим, 1970-их година најмоћнија економија – САД показује знаке слабости. Томе доприноси неколико фактора: инфлаторна монетарна и фискална политика која се проводи у време кулминације рата у Вијетнаму (прва половина 1970-их година); дестабилизација светске привреде због једностраног одустајања САД (15.08.1971) од конвертибилности долара у злато; вишеструки скок цена нафте (1973-1974) итд. Привреда САД бележи економску стагнацију у условима релативно високе инфлације и време 1970-их година одмах је проглашено периодом велике стагфлације.

Нови идеолози слободног тржишта – неолиберали (предвођени Милтоном Фридманом)⁷ су то искористили као доказ неспособности државе да управља привредом. Овај интелектуални преврат створио је плодно тло да на власт у САД, одмах почетком 1980-их година дође Роналд Реган који је идеје слободног тржишта реализовао у пракси. У своме

вези са америчким народом, о карактеру кога говори са хвалоспевима. Упоредо са позитивним карактеристикама америчком народу је такође својствена неумерена тежња ка брзом богаћењу уз улагање минималних напора. Прво снажно сведочанство те црте карактера демонстрирано је у Флориди средином 1920-их година када је дошло до правог бума некретнина. Флоридска грозница имала је све елементе класичног спекулативног балона. Џ. К. Галбрајт је предвидео да до кризе сличне оној из 1929-33 године може да дође пишући да шансе на понављање спекулативних оргија су прилично велике. Нико не сумња да је амерички народ као и раније подложен спекулативним активностима. У књизи Џ. К. Галбрајт, између осталог, констатује: Друштво, које је преокупирано искључиво питањима богаћења, има прилично мрачне перспективе.

- 7 У интервјуу за *Global Economic Viewpoint* један од највећих економиста XX века, нобеловац Пол Самјуелсон, је рекао (видети превод: НИН, 12.03.2009): *Сада видимо колико је Милтон Фридман грешио тврдећи да тржиште може да се регулише само. Данас схватамо колико је Реган погрешно када је изјавио да влада није решење већ проблем. Данас се идеологија која је била доминантна последњих деценија показује као погрешна. Данас сви схватају да, супротно претходном уверењу, проблем не може да буде решен без учешћа владе. Данас поново прихватамо Кејнсову идеју по којој пореска политика и дефицитна потрошња играју главну улогу у вођењу тржишне економије. Волео бих да је Фридман поживео да види како је његов екстремизам допринео уништењу његових идеја. Срећом, наши српски неолиберали, доживели су ово време, али нажалост не могу (или не желе) да виде катастрофалне резултате идеологије коју још увек ватрено пропацирају.*

првом инаугуралном говору (јануар 1981) Р. Реган је изјавио да у садашњој кризи држава не решава наше проблеме и да је она постала проблем, те да намерава да ограничи њен обим и утицај. У том циљу предузете су следеће четири мере: смањење пореза на високе приходе, ограничавање федералних расхода, већу дерегулацију и предају кључних државних функција приватном сектору.

Међутим, како признаје и Џефри Сакс (у књизи: *The Price of Civilization*, 2011), основне последице неолибералне „револуције Регана“ нису биле конкретне мере већ нова општа антипатија према улози државе, нови однос пун презрења према сиромашнима који зависе од подршке коју им пружа држава, и нови позив богатима да се одрекну моралних обавеза према осталом делу друштва. Реган је проповедао да је за друштво корисно, не да се инсистира на саосећању према сиромашним, него на смањењу пореза богатима како би се стимулисало њихово предузетништво... То је ослободило огромну скривену похлепу и уништило систем што прати Америку до данашњих дана.

Рецепти неолиберала који су требали да преломе негативан тренд у привреди САД, не само да то нису успели, ситуацију су само погоршали, а што одлично илуструје следећа табела, у којој су приказани званични статистички економски показатељи ефикасности привреде САД за три периода у последњих 60-ак година: *време економског просперитета* (1955-1970), *време стагфлације* (1971-1980) и *време неолиберализма* (1981-2010).

Ефикасност привреде САД (1955-2010)⁸

	1955-1970	1971-1980	1981- 2010
- Порез на приход физичких лица (%)	82,3	70,0	39,3
- Приходи федералног буџета (% БДП)	17,7	17,9	18,0
- Раст БДП (%)	3,6	3,2	2,8
- Раст БДП по становнику (%)	2,2	2,1	1,7
- Раст запослености (%)	1,7	2,7	1,1
- Просечни ниво незапослености (%)	4,9	6,4	6,1
- Промене у расподели дохотка: учешће 1% грађана са највећим дохотком (%)	-2,0	0,6	10,9
- Промена нивоа сиромаштва (%)	-9,8	0,5	0,3
- Раст плате мушкарца са пуним радним временом (%)	2,7	0,4	0,1
- Дефицит буџета (%)	-0,7	-2,4	-3,1
- Инфлација (%)	2,3	7,7	3,2

8 Табела је преузета из књиге: Jeffrey Sachs, *The Price of Civilization*, 2011. У књизи Џефри Сакс каже да је тужан што мора све ово да пише али је веома забринут стањем у својој земљи. На само неколико првих страна, ове веома обимне књиге, можемо да прочитамо и следеће: *У основи економске кризе, коју сада преживљава Америка, лежи морална криза. САД се не суочавају са краткорочним циклчним колебањима економске активности него са дугорочним социјалним, политичким и економским трендовима. САД су изградиле најконкурентније тржишно друштво у свету, али су на том путу изгубиле добротинство. Нема сумње да је у америчкој економији, политици и друштву у целини дошло до великих деформација. Америчко друштво је постало сурово и агресивно, а елита и водећи политичари показују максималну неодговорност и егоизам. Американци су раздражени, песимистички расположени и цинични. Уколико богати и моћни нису способни да се понашају достојно, морално и да показују искрено саосећање према осталом делу друштва и свету, показаће се да тржиште, закони и избори нису довољни. Без обнове духа социјалне одговорности није могуће осмислити и обновити стабилну економију. Велика национална шлузија Америке је убеђење да се здраво друштво може организовати на усредсређености ка трци за богатством. Окрутна трка за богатством захватила је цело друштво и изнурила Американце, лишило их користи коју пружа поверење, честитост и саосећање.*

Раскорак између неолибералне теорије којом се обећава благостање за све и резултата који се у пракси остварују је очигледан и на нивоу светске привреде. Уместо да је дошло до динамизирања светске привреде после 80-их година XX века (када је наступила ера неолиберализма), како су обећавали њени теоретичари, у пракси се десило потпуно супротно. Годишња стопа раста светске привреде у 1970-им годинама износила је 2,4%, у 80-им 1,4%, у 90-им 1,1%, а у првој деценији овог века наступила је глобална економска криза која је довела до великог пада привредне активности, а и незапосленост је достигла забрињавајуће размере. Тако се неолиберализам, поред тога што је социјално неодговоран и морално неосетљив, показао и као економски неефикасан.

СВЕ ДУЖЕ РАДИМО И ЛОШИЈЕ ЖИВИМО

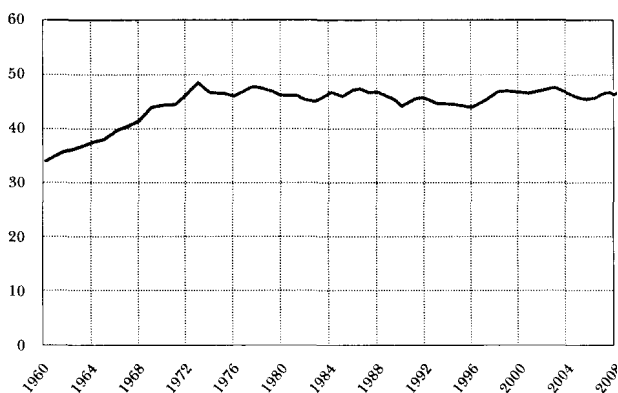
Од Другог светског рата па све до краја 70-их година, власти у САД стварале су услове да и запослени, а не само послодавци, учествују у резултатима економског раста. Плате су се стално повећавале и пратиле раст продуктивности. Запосленима је законом гарантована четрдесеточасовна радна недеља, а прековремени рад плаћао се више од редовног. Због тога су се послодавци радије одлучивали на нова запошљавања него на плаћање прековременог рада. Такође су биле прописане минималне плате, а у случају губитка посла исплаћивана је накнада за незапослене. Накнаде су исплаћиване и у случају радне неспособности, губитка храниоца породице и немогућности да се довољно акумулира за старост. Уведен је и систем осигурања за старе и сиромашне слојеве становништва (*Medicare and Medicaid*), што је за кратко време преполовило број сиромашних старијих лица. Власт је предузела значајне мере како би високо образовање постало доступно великом броју грађана. Школарина на државним универзитетима износила је само четири одсто од годишњег дохотка просечног домаћинства.

После 80-их година плате запослених стагнирају, скоро да је уништен систем социјалне заштите, а знатно су повећане и школарине на државним универзитетима. Према званичној статистици, запослени у САД је 2007. године кући до-

носио просечну годишњу плату која је била незнатно већа од 45.000 долара, што је реално мање од износа коју је пре три деценије имао, мада је америчка привреда у истом периоду бележила раст, а резултати тог раста прелили су се ка уском слоју најбогатијих Американаца.

У наредном графикону су приказане просечне годишње плате мушкараца запосленог са пуним радним временом у хиљадама долара (из 2009. године).

Просечне годишње плате мушкараца запосленог са пуним радним временом у хиљадама долара⁹

У последње три деценије плате се реално не повећавају и све више и више заостају за растом продуктивности (видети графикон – *Раст продуктивности и просечне плате по часу рада у САД*). Уместо да раст продуктивности води скраћењу радног времена и порасту плата (што је био случај у првим деценијама после Другог светског рата) последњих деценија се радно време продужава, а плате стагнирају, а због неравномерне расподеле плате су, сем уског слоја најбогатијих, код већине запослених реално знатно смањене.¹⁰

9 Графикони преузет из књиге: Jeffrey Sachs, *The Price of Civilization*, 2011.

10 Последњих деценија све је очигледније огромно раслојавање, не само између развијених и неразвијених земаља и региона, него и међу појединим слојевима становништва и код најразвијенијих земаља света. Просечне плате у САД су годинама стагнирале, а примања топ менаџера брзо су расли из године у годину и достигли су астрономске износе. Иста правила транснационалне компаније примењују на своје запослене и у осталом делу света на који се шире. Штавише, у многим земаљама се на тај

Раст продуктивности и просечне плате
по часу рада у САД (1947=100)¹¹

Међутим, економија САД је постројена на великој и брзо растућој потрошњи и без велике потрошње она не би могла да функционише, те је било тешко претпоставити да ће се Американци једноставно помирили са ограничавањем своје велике и стално растуће потрошње, па пад просечних примања радника није аутоматски значило и смањење потрошње просечне америчке породице. То је обезбеђивано преко следећа три механизма.

1. Све већи број жена почео је да ради и на тај начин повећава породични буџет. Тако је крајем 70-их година прошлог века радило 12%, а крајем 90-их година већ 55% мајки

начин „инсталира“ компрадорска каста и одржавају марионетски режими који су у служби светске олигархије и транснационалног капитала. Довољно је добро платити само неколико хиљада компрадора (коју чини домаћа политичка, пословна, медијска, па и интелектуална квази елита мондијалистичке провијенције која по свом менталном склопу има дукративни поглед на свет и у складу са њим формиран систем вредности) да би се из неразвијених земаља извучили огромни профити, а остала милионска већина домаћег становништво држала у бедо и сиромаштву. Чак није потребно да богати и моћни директно врбују и унапред плаћају компрадорску касту; довољно је само да се та моћ демонстрира и одмах се јављају компрадори који ће самоиницијативно радити онако како то богати и моћни желе и тако сопствени народ гурати у савремено ропство.

¹¹ Графикони преузет из књиге Роберта Рајха: *Aftershok*, 2010.

које су имале децу млађу од 6 година. Временом су трошкови ангажовања других за кућне послове и бригу о деци, те повећани издатци жена због свакодневног одласка на посао (превоз, гардероба, козметика...) надмашили допунска средства које је запослена жена доносила у домаћинство, те је било неопходно обезбедити допунске приходе преко другог механизма.

2. На послу се остаје све дуже, па је просечна америчка породица крајем 90-их прошлог века годишње радила 500 часова више него 70-их година. Запослени су све више часова проводили на послу али су трошкови домаћинства непрекидно из године у годину расли. Примера ради, просечна цена куће 70-их година прошлог века износила је око 65.000, а 2006. године око 250.000 долара, или само за последњих десет година удвостручена је школарина за више образовање. У условима када допунски рад не може безгранично да се повећава (дан има само 24 часа) и када плата по часу рада стагнира, а трошкови домаћинства непрестано расту требало је пронаћи додатна средства да би се бар задржао достигнути ниво стандарда, па се прибегло трећем механизму.

3. Домаћинства су присиљена да се све више и више задужују, тако да је за последњих 30 година дуг просечне америчке породице порастао са 50% на 138% годишњег дохотка. Користи се по неколико кредитних картица, аутомобили се узимају на кредит или лизинг, школују се деца уз помоћ студентског кредита, купују се куће користећи хипотекарне кредите итд.¹² Када је напokon, пре неколико година, дошло до пуцања балона дугова показало се да је и овај механизам исцрпео своје могућности.

Док је 70-их година у просечној америчкој породици примање главе породице било довољно за издржавање домаћинства (текућа потрошња и сви предмети комфора, кућа,

12 Дамбиса Мојо (у књизи: Dambisa Moyo, *How the West Was Lost*, 2011) истиче како су, у условима све веће задужености домаћинстава да би се одржала стално растућа потрошња, многи Американци заборавили да праве разликују између поседовања (власништва) и коришћења имовине, те да живе у илузији да су они власници имовина којом се користи, а у стварности њима мало шта од те имовине реално припада јер имају огромне дугове по кредитима за куће, аутомобиле, намештај итд. Поред тога, просечно америчанско домаћинство има 13 кредитних картица и по 40% од њих користи кредите.

два аутомобила – за себе и жену, школовање деце и слично), а задуженост по кредитима релативно ниска, сада у кући раде оба супружника да би одржали стандард од пре неколико деценија, а домаћинства су много задуженија. Тако смо дошли у ситуацију да се последњих деценија бележи значајан раст продуктивности рада, а чије плодове не може да користи огромна већина људи.

Све до 1980-их година радно време је скраћивано и дошло се до 40-то часовне петодневне радне недеље. У то време футуролози су писали да ће раст продуктивности омогућити даље скраћивање радног и повећање слободног времена у коме ће људи моћи да уживају и које ће користити за култивисање личности, успостављање личних веза и повратку истинским вредностима.

Д. М. Кејнс је 1930 године у есеју *Economic Possibilities for Our Grandchildren* прогнозирао да ће примања становништва стално расти, а да ће кроз сто година (2030 – што је тајкорети сутра) радна недеља трајати само 15 часова, односно имаћемо трочасовни радни дан и слободне викенде.¹³ Првих педесет година од када је то написано у стварности је Кејнсова прогноза изгледала реална и остварива. Нажалост, од 1980-их година наступа ера неолиберализам и ми се од тада више приближавамо 1930. него 2030. години – уместо да краће радимо и боље живимо ми све дуже радимо и лошије живимо.

Мада се неолиберали декларативно залажу за слободу, а право на рад¹⁴ је једна од фундаменталних слобода, они су створили систем у коме маса људи остаје ван процеса ра-

13 Не треба заборавити да је Кејнс био истовремено економистом али и филозофом и истраживачем морала. Он је стално постављао питање о коначном циљу економске активности. Кејнс је сматрао да тежња ка богатству (*љубав према новцу* – како је он писао) има оправдање уколико она омогућава да се живи боље. Под *живети боље* он је подразумевао, не *живети богато* него *живети праведно*. Кејнс је сматрао да једино оправдање економске активности је трагање за моралним савршенством света. У том смислу он је сматрао да ће раст продуктивности водити скраћивању радног дана и тако стварати услови у којима ће живот људи бити *разуман, пријатан и достојанствен*.

14 Радикални неолиберали, као на пример Ајн Ренд (Аун Ранд), тврди: Не постоји 'право на рад' – постоји само право на слободну трговину, и то право човека да почне да ради ако је други човек одлучио да га запосли. Не постоји 'право на праведно плаћање или на праведну цену' ако нико неће да је плати, ако неће да запосли човека или купи његов производ...

да како би они који раде морали да пристану на било какве услове који им „газде“ одреде. Тако на пример, компанија *Форд* је у јануару 2010. године, уз велику медијску помпу, објавила конкурс за пријем 1.200 радника у погону монтаже у Чикагу али је потпуно незапажено прошла информација да новозапослени морају да пристану на двоструко мању плату у односу на већ запослене раднике. Међутим, када је *Хенри Форд*, пре једног столећа, одлучио да у свом (изузетно успешном) погону монтаже у Мичигену радницима утростручи плату за осмочасовни радни дан уследиле су бурне негативне реакције. Хенри Форда називали су лудаком, социјалистом и слично, а *The Wall Street Journal* окарактерисао је овај његов поступак *економским злочином*.

Незапосленост је данас нарочито велика међу младима, а они су у узрасту који је најкреативнији. Остајући без запослења млади нису у могућности да благовремено заснују породицу што смањује њихову социјалну одговорност и руши социјалну стабилност у друштву. У немогућности да се часно заради новац расту крађе, разбојништва, наркотрговина и слично. С друге стране, истраживања показују да запослени све више време проводе на послу, што негативно утиче на њихово (само)образовање и здравље и да они имају све мање времена за породицу и пријатеље што доприноси слабљењу социјалне кохезије у друштву.¹⁵

15 Закони историје показују да империје падају не сам због успона нових снажнијих сила, него пре свега због пораста декаденције изнутра, па се оне урушавају саме од себе. О тенденцији и најкреативнијих цивилизација ка самоуништењу писао је Берtrand Расел у уводу своје књиге *Историја западне филозофије*. Оно што се догодило у златно доба Грчке, десило се поново у Италији у време ренесансе. Традиционална морална ограничења су нестала јер су у њима видела веза са сујеверјем. То је у људима ослободило енергију и стваралаштво, што је изнедрило велики број генија, али је анархија и издајство, до које неизбежно долази услед пада морала, ослабило италијанску нацију и они су, слично Грцима, потпали под власт народа који су много мање цивилизовани од њих, али са много јачом социјалном кохезијом.

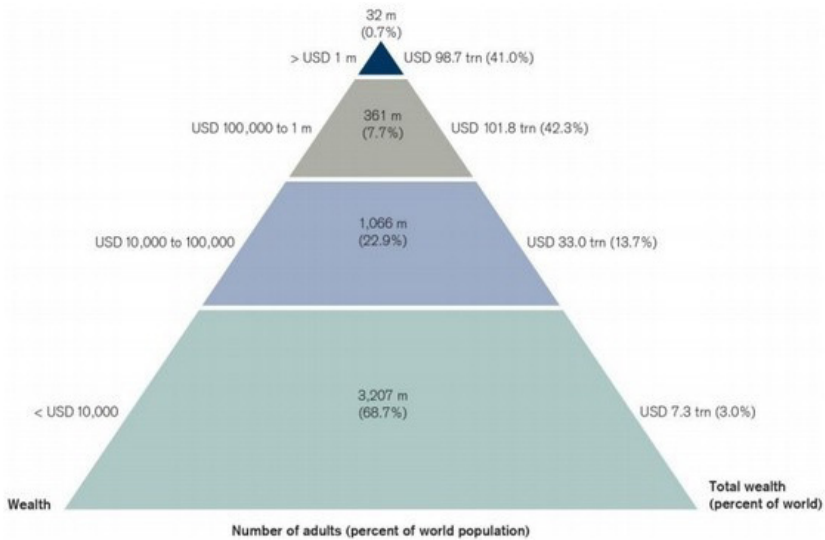
ПОВЕЋАЊЕ НЕЈЕДНАКОСТИ

Неолиберализам је идеологија која се реализује у интересу богатих и моћних. Они имају огромну финансијску (и не само финансијску) моћ уз помоћ које обликују политички, медијски и (квази) научни простор како би се водила економска политика и јавно промовисале вредности које њима одговарају.¹⁶ Због тога последњих година углавном слушамо да је проблем настао јер људи не живе у складу са реалним могућностима и да се мора ићи на даље *стегање кашии* и рационализацију радних места (преведено са орвеловског новогвора: даља отпуштања запослених). Много мање се говори о проблему неједнакости, односно неравномерне и неправедне расподеле богатства и да решење треба тражити на том подручју.¹⁷

16 Говорећи о својој књизи (*The Strange Non-Death of Neoliberalism*) британски социолог Колин Крауч, на питање новинара да ли се може рећи да је ипак неолиберализам успешан, одговара: *То је оно перфидно: нити је био нити ће икада бити успешан. Али неолиберализам је моћан, то је истина. Две ствари су му помогле да постане популаран. Прво: он као и марксизам представља врсту упуства за употребу, које није само лако за читање већ се чини и да се може лако применити. Постоји само неколико основних претпоставки и ако их се неко придржава може обликовати стварност онако како њему одговара. Неолиберализам је једностран и ни у ком случају модеран. Али далеко важнија је једна друга ствар, да неолиберална политика одсликава интересе богатих тј. моћних. Неолиберализам једноставно говори оно што они желе да чују. А они желе да чују да ће њихови порези бити нижи, да радницима није потребна заштита нити праведније плате. Они желе да чују да разградња социјалне државе генерише раст. Да неолиберализам не говори оно што моћни желе да чују, сигуран сам да нико не би давао ни пет пара за мишљења таквих економиста. У питању су моћ и интереси, а не успех.* <http://www.freitag.de/autoren/der-freitag/2011evielleicht-hat-occupy-schon-heute-mehr-erreicht-als-die-68er201c>

17 Нобеловац Џ. Стиглиц пише како он заједно са другим познатим економистима тврди да је растућа неједнакост један од узрока економске кризе, а такође једним делом је и последица дубоких структурних промена до којих долази у глобалној економији. Економски и политички систем којим није задовољна већина грађана не може да опстане на дуже стазе. Поред тога, вера у демократију и тржишну привреду ће нестајати, а легитимитет postojeћих институција и механизма ће бити доведен у питање. <http://www.project-syndicate.org/commentary/global-warming--inequality--and-structural-change-by-joseph-e--stiglitz>

Пирамида глобалног богатства¹⁸

Пирамида глобалног богатства (коју је урадио *Credit Suisse*) показује да 32 милиона људи, односно 0,7 одсто светске одрасле популације, контролише око 41% светског богатства. На дну пирамиде видимо да 3,2 милијарде људи, односно 68,7 одсто светске одрасле популације, контролише само 3% светског богатства.

Годинама су топ менаџери великих финансијских фирми примали астрономске бонусе и плате, а када је дошло до глобалне финансијске кризе ове фирме (које су кризи, у великој мери, и *кумовале*) нашле су се на ивици банкротства и власти САД су за њихово спасавање потрошиле хиљаде милијарди долара, да би после тога они наставили да раде *по старом систему* – улазећи и даље у све ризичније махинације и исплаћујући себи огромне плате и бонусе.

Богати и моћни су изградили систем у коме је ризик учињен заједничким, а профит само њиховим, где се остварују огромни приватни добици по основу јавног губитка, односно добит се приватизује, од стране уског круга моћних и богатих, а губици се социјализују – пребацују на масе слабих

18 <http://www.time.rs/c/337bb84739/evo-kako-je-podeljeno-bogatstvo.html>

и сиромашних. Тако смо дошли у парадоксалну ситуацију да људи у XXI веку у готово свим земљама света (и поред до сада невиђеног технолошког прогреса и раста продуктивности) раде све више времена за све мање новца, те да се готово у свим државама, па чак и у оним економски најразвијенијим, већ годинама реално смањују плате и пензије.

Све већим неједнакостима у економском систему Америке, поред осталог, допринео је и систем опорезивања, који је глорификован у време владавине неолибералне идеологије. Једна од неолибералних догми каже да снижавање пореза и одустајање од прогресивног опорезивања, те пружање пореских повластица за богате инвеститоре мотивише привреду и грађане да више раде, што подстиче раст економије и доводи до убирања веће масе пореза, те на крају одговара свим грађанима (боље школство, здравство, безбедност и слично). Стварност показује супротно – не долази до убрзања раста економије, те се убире мања маса пореза, па уместо бољег имамо све горе државне службе, што много не погађа богату мањину, него остале грађане.

Богати се ограђују од остатка друштва – они живе у елитним деловима које уместо обичне полиције обезбеђују приватни чувари и телохранитељи; уместо јавних паркова, базена и других спортских објеката, имају сопствене или посећују луксузне приватне клубове са тим садржајима; децу не шаљу у државне, него у приватне елитне школе и на универзитете; не лече се у државним болницама, него у приватним клиникама; не путују јавним транспортом у пренатрпаном аутобусима и метроима итд. Једном речју, бити богат значи имати довољно новца да се не мешаш са онима који то нису.¹⁹

19 Недавно је *Политика* (21.01.2014) пренела текст из лондонског листа *Guardian* који пише о новом извештају међународне организације *Oxfam* под називом «*Радећи за ишчишћење људи*». У њему се наводи податак да 85 најбогатијих људи на свету поседује богатства једнако оном које има и 3,5 милијарде најсиромашнијих људи – више од половине светског становништва. У извештају се наводи и податак да се од краја 70-их година прошлог века пореске стопе за најбогатији део становништва снижене у 29 од 30 земаља у којима је вршено истраживање. Извршни директор *Oxfam*-а каже да је *застрашујуће што у XXI веку половина света нема ништа више од групе људи који би сви лагодно могли да се сместе у дабл-декер аутобус... Све више живимо у свету у коме најниже порезе, најбоље здравствене услуге, најквалитетније образовање, као и прилику да утичу на друштвену збиљу имају не само они који су данас богати већ и њихова деца.*

Недавно је Ворен Бафет (2008. године био је најбогатији човек на свету са имовином од 62 милијарде долара), у *Њујорк тајмсу* написао како је у 2010. години платио порез по стопи која је двоструко нижа од стопе по којој су порез плаћали његови запослени (он 17,4 одсто, а запослени 33-44 одсто на пореску основицу). Иронично је додао како је пријатно имати пријатеље у Конгресу који воде рачуна о благостању богатих. Поред тога, у наведеној колумни Бафет пише да његов шездесетогодишњи рад са инвеститорима оповргава и тврдње да ниски порези за богате подстичу активније инвестирање и отварање нових радних места.

Од 80-их година прошлог века, када наступа време доминације неолиберализма, пореске стопе за најраспрострањеније дохотке грађана у САД су значајно снижене (са 70 одсто на мање од 40 одсто), а скала прогресивног опорезивања знатно је ублажена. У исто време, просечна стопа раста америчке привреде није бележила раст, него обратно. Од 50-их до 80-их година тај раст износио је просечно годишње 3,7 процената, а од почетка 80-их година до сада мање од три одсто. Поред тога, најбогатијим слојевима законски је дозвољено да своје дохотке искажу као профит на уложени капитал (капитална добит, дивиденда),²⁰ а не као обичан доходак (зараду), и тако плаћају порез од само 15 одсто.²¹ Знатно је снижен порез на наследство и повећан порез на промет, што опет погодује најбогатијима, а погађа најсиромашније.

20 У укупним приходима богатих зараде чине само 8,8%, капитална добит 57%, а дивиденде 16%. У исто време на 90% мање богатих домаћинстава отпада мање од 10% свих прихода од капиталне добити. (СВО, *Trends in the Distribution of Household Income between 1979 and 2007*, 10/2011)

21 Тако на пример менаџери хеџ фондова бивају награђивани у виду дела вредности актива које су им инвеститори поверили на управљање, а оно се стандардно обрачунава по „правили 2 и 20“. Конкретно, у виду награде они фиксно добијају 2% од вредности активе којом управљају и 20% од профита оствареног пласирањем тих актива. Средства које менаџери тако добијају, управљајући актива својих инвеститора, порески органи не третирају као обичан доходак физичких лица (који се опорезује по стопи од 33-44%), него као профит на уложени капитал (пореска стопа 15%). (Видети: Jeffrey Sachs, *The Price of Civilization*, 2011)

Учешће у укупном доходу САД 1% најбогатијих Американаца ²²

Друштво се убрзано раслојава на све мањи број изузетно богатих и огроман број сиромашних, уз брзо тањење средње класе. Док је крајем 70-их година један проценат најбогатијих присвајао мање од девет одсто укупног дохотка, 2007. године тај проценат износио је 23,5 одсто. Није случајно да је скоро идентична ситуација била и пре светске економске кризе из 30-их година прошлог века.²³

Међутим, чак и у оквиру 1% најбогатијих постоји такође мања група која за себе присваја највећи део колача. Непосредно пред избијање актуелне светске економске кризе, у 2007. години, 0,1% најбогатијих америчких домаћинстава располагало је дохотком 220 пута већим од просечног дохотка доњих 90% домаћинстава.²⁴ Многи (као нобеловац Џ. Сти-

²² Видети: Роберт Рајх, *Aftershok*, 2010.

²³ Нобеловац Џозеф Стиглиц подсећа: један проценат Американаца са врха има најбоље куће, најбоље образовање, најбоље лекаре и најбољи животни стил, али постоји једна ствар коју новац, није купио: схватање да је њихова судбина везана за то како осталих 99 одсто Американаца живи. Историја је показала да је то нешто што један одсто на крају и научи – када буде сувише касно.

²⁴ Видети: Laurence Mishel and Josh Bivens, *Occupy Wall Streeters Are Right about Skewed Economic Rewards in the United States*, EPI Briefing Paper 331,

глиц) указују да широм света постоје застрашујући примери о томе шта се дешава са друштвима када достигну ниво неједнакости коме се Америка тренутно приближава. Примери нису нимало пријатни. То су земље у којима богати живе у ограђеним насељима, где их служе армије слабо плаћених радника. То су земље са нестабилним политичким системима, у којима популисти масама обећавају бољи живот, само да би их касније разочарали. Међутим, највећи проблем у овим друштвима је недостатак наде. Они без средстава знају да су њихове шансе да побегну из сиромаштва, да не говоримо о успону на врх, занемарљиво мале.

Мада велике неједнакости нису последица актуелне глобалне кризе треба нагласити да је ова криза додатно погоршала и заострила питање великих неједнакости, не само због неравномерне расподеле него и због пораста незапослености али и губитка кућа које нису могли даље да отплаћују на кредит. Они који су отплатили или отплаћују куће суочили су се са великим губитком имовине јер су цене некретнина од избијања кризе пале у просеку за једну трећину. Богатији су у почетку имали губитке због пада берзански индекса али уз помоћ огромне количине новца коју је држава упумпала, пре свега у финансијски сектор, дошло релативно брзо до опоравка берзанских индекса. Поред тога, примања менаџера поново после кризе расту, а плате осталих запослених стагнирају.

Због вишедеценијске неравноправности у расподели сада су се примања менаџера скоро изједначила са укупним примањима осталих запослених и њихова учешћа у БДП износе око 20%, док су почетком 1970-их година примања менаџера учествовала са 10%, а плате осталих запослених са 30% у БДП.²⁵ Тако на пример, средином 1970-их година просечна примања 100 најбоље плаћених генералних директора у САД су била 10 пута већа од просечне плате запосленог, да би већ почетком овог века она износила 1.000 просечних плата.²⁶ Поред тога, стварна примања генералних директора

26.11.2011.

25 Видети: <http://monthlyreview.org/2013/03/01/class-war-and-labors-declining-share>

26 Видети: Jeffrey Sachs, *The Price of Civilization*, 2011.

су знатно већа јер у њих није урачуната маса погодности којима се подржава њихов раскошан живот, а које иду на терет компаније (коришћење транспортних средстава компаније – авиона и аутомобила – за лична путовања, одобравање повољних кредита од стране компаније који се касније често отписују, огромне исплате при раскиду уговора и исплата повећаних пензија при пензионисању, плаћање спортских ложа, раскошних апартмана, чланарина у многим клубовима и удружењима, право на огромне репрезентације и уплате за разне добротворне акције итд.).²⁷

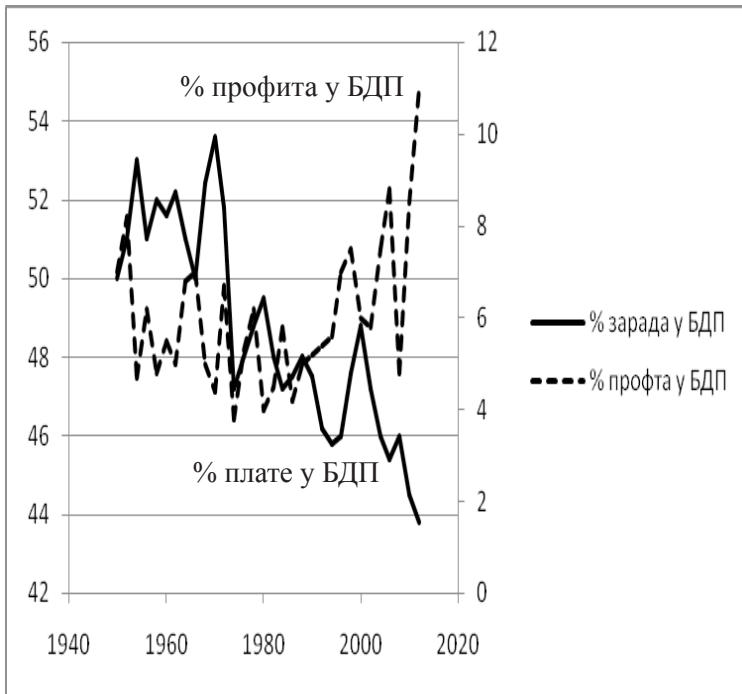
Примања менаџера и осталих запослених(као % БДП)

Чак и у време глобалне кризе похлепа богатих расте. Држава *упумпава* огромна средства за спашавање приватни компанија социјализујући њихове губитке, а оне та средства користе да, пре свега, кроз спекулативне операције повећавају профите, које приватизацију кроз исплату огромних бонуса и дивиденди.

27 Видети у књизи: John C. Bogle, *The Battle for the Soul of Capitalism*, 2005

Кретање профита и плата (као % БДП)
у САД у периоду 1950 – 2012. година²⁸

Интензитет пада плата и раста профита нарочито је повећан од 1980-их година, а управо у време актуелне кризе достижу своје историјске минимуме (плате), односно максимуме (профити). Тако је убрзо после избијања актуелне глобалне кризе дошло до краткотрајног пада али и изненађујуће брзог опоравка корпоративних профита после 2009. године. То лепо илуструје наредни графикон (*Индекси раста профита и плата у САД*).

28 Видети: <http://www.businessinsider.com/corporate-profits-just-hit-an-all-time-high-wages-just-hit-an-all-time-low-2012-6>

Индекси раста профита и плата у САД
(кварталу пред избијање кризе, индекс = 100)²⁹

Социјална покретљивост изостаје и данас је много теже него што је то било пре више од три деценије остварити *амерички сан*, како је то дефинисао аутор ове идеје Џ. Т. Адамс. Сан је то о земљи у којој би живот требало да буде бољи, богатији и срећнији за све; сан о друштвеном поретку у коме ће свако постићи највише за шта природно има дара и бити признат од других за оно што јесте, без обзира на случајне околности рођења или положаја.³⁰

Овако велико раслојавање и неједнакости неприхватљиви су не само с моралног становишта, те са становишта прокламованог америчког идеала једнаких могућности, него и стога што велико раслојавање и неједнакост у себи крије огромне економске и политичке опасности.

29 Видети: <http://krugman.blogs.nytimes.com/2013/03/30/no-trickle/>

30 Према истраживањима Организације за економску сарадњу и развој (OECD) најмању социјалну покретљивост од свих земаља чланица имају управо САД. Сиромашне породице, са великом вероватноћом, су осудили и своју децу на сиромаштво, без обзира на очајне покушаје да то избегну. Са друге стране, највећа социјална покретљивост (вероватноћа да деца из сиромашних породица не понове судбину својих родитеља) је у Финској, Исланду и Норвешкој. (Видети: Economic Policy Reforms, Going for Growth: OECD, 2010)

ЕКОНОМСКЕ ПОСЛЕДИЦЕ НЕЈЕДНАКОСТИ

Економска опасност постоји због тога што је при већој неједнакости у расподели и концентрацији богатства у уском кругу људи мања тражња за робом и услугама него што би био случај да постоји праведнија расподела и мање раслојавање у богатству. То неминовно води успоравању стопе привредног раста и запошљавања.³¹ Када неједнакости достигну критичне тачке, долази и до озбиљних економских криза. Због тога није случајно да је у годинама пред избијање великих криза (1928. и 2007) једна четвртина укупног дохотка САД одлазила у руке само једног процента најбогатијих Американаца.

Изузетно богати људи, по правилу, не троше сав добијени новац јер им то – ма како парадоксално звучало – није лако да учине зато што немају довољно времена, а и жеља да то чине постепено се смањује. За нове инвестиције у реалну економију они немају времена, те троше мањи део својих примања, а остатак тренутно не користе или улажу у виртуалну економију (спекулације на финансијском тржишту). Међутим, улагања у виртуалну економију нису и не могу да буду мотори раста и не обезбеђују стабилан и дугорочно одржив економски раст јер се у њој не ствара нова него исисава вредности из реалног сектора. Тако богати финансијским спекулацијама успевају да за себе приграбе већи део националног колача, иако се тим спекулацијама истовремено не увећава тај колач.

На пример, за годину која је претходила банкротству банке *Lehman Brothers*, Ричард Фулд – први човек ове банке, зарадио је 500 милиона долара.³² Оставићемо сада по страни

31 *Тражња за производима као што су: невероватно скупа огрлица са дијамантима, уникатни предмет из старог или средњег века, посебно наручена јакта и туристичко путовање у свемир немају исти утицај на производњу и запосленост као иста вредност тражње коју чине милион станова или два милиона аутомобила.* (Миленко Крајишник, *Асиметрична расподела и њене последице*, Актуелности бр.24/13, Бања Лука)

32 За пример сам узео Ричарда Фулда који је био на челу банке коју је одвео у банкрот, а рекордер по примањима у тој години био је менаџер хец фонда Џон Полсон. Он је само у 2007. години зарадио чак 3,7 милијарди долара што је

питање колико су овако велика примања уопште заслужена и оправдана, те да ли постоји директна веза између плата топ менаџера и резултата њиховог рада, то јест да ли би Ричард Фулд више или мање (не)успешно руководио банком *Lehman Brothers* да је имао много веће или много мања примања.

Да би потрошио тај огроман новац, Ричард Фулд требао је свакодневно у просеку да троши 1,37 милиона долара, а он за то није имао ни довољно времена а ни силних мотива. Када постоји могућност да се купи било који производ који се пожели, с временом се радост од куповине смањује, јер када се има све, било каква додатна куповина постаје све мање интересантна. Тешко да би се Ричард Фулд – који има пенхауз на Парк авенији (21 милион долара) и имање у Гринвичу (25 милиона долара) – радовао куповини неке нове некретнине, као што је то био случај при куповини своје прве куће. Увек је прво парче торте слађе од наредних.

Уколико претпоставимо да се 500 милиона долара, које је за 2007. годину добио Ричард Фулд, равномерно распореди на 10.000 људи, сваки од њих добија по 50.000 долара (нешто више од просечне плате у САД) и током године би у целости, или скоро у целости, ова средства потрошио на куповину реалне робе и услуга.³³ Тако би се свих 500 милиона долара, или незнатно мање, улило у америчку економију (истина, један део би отишао на куповину робе из увоза), што би допринело очувању радних места и реалном расту привреде.

Као последица неједнакости у расподели која иде у корист акционара и менаџера, а на штету осталих запослених довела је до таквих деформација у пословању компанија да се сада говори о *летећим акционарима* и *менаџерима кварталног капитализма* које не интересује дугорочни интерес компаније него што веће дивиденде и менаџерске накнаде у кратком року. Све то има велике негативне економске после-

више него примања 74.000 просечних (медијана) америчких породица.

33 Још је у XIX веку енглески филозоф Џереми Бентам сматра да се и законима треба да обезбеди максималну срећу, при чему срећа једног човека не може да буде важнија од среће другог. По његовом мишљењу ако се од богатог узме хиљаду долара и да сиромашном, богати ће бити незнатно мање срећан, а срећа сиромашног ће бити много већа. Због тога је Џереми Бентам сматрао да богате треба више опорезовати и на тај начин олакшати положај сиромашних што ће за резултат имати повећање општег нивоа среће у друштву као целини. (Jeremy Bentham: *Critique of the Doctrine of Inalienable, Natural Right*)

дице. Познати професор економије на Универзитету у Кембриџу Ха-Џун Чанг недавно је (10.10.2012) пред студентима престижног LSE (*The London School of Economics*) управо о томе говорио.³⁴

У савременим компанијама, које понекад имају на десетине хиљада акционара, упркос томе што су законски власници, акционари су понекад најмање посвећени дугорочном успеху компаније. Зато што имају највећу слободу да је напусте. Акције се лако продају, али ако хоћете да се као радник запослите у другој компанији, можете рачунати на значајне трошкове проналажења новог посла. Тако да немате такву слободу да одете. Нарочито у последње три деценије, уз појачану финансијску дерегулацију, *летећи акционари* постали су још моћнији него раније. На пример, у Британији је шездесетих просечан период поседовања акција био око пет година – дакле када купите акцију, у просеку је у вашем власништву пет година. Данас је тај период око седам месеци.

Управо због тога менаџери су под притиском *летећих акционари* да направе профит за два, највише три квартала. Као резултат тога, најамни менаџери одлучују да воде компанију у интересу максимизације профита деоничара. Професор Ха-Џун Чанг објашњава начин како се то ради. Прво се максимизује краткорочни профит. Отпустите сваког ко вам падне на памет, не инвестирате, нарочито не у дугорочне ствари попут истраживања и развоја. Наравно, то изазива проблеме. Радници су деморалисани, исцрпљени, технологија застарева. Али да ли се то вас тиче? Јер ово ће се одразити на компанију за три, четири, пет година. Као најамни менаџер, вероватно ни нећете бити ту кад се то деси.³⁵ Пошто

34 <http://pescanik.net/2012/10/23-stvari-koje-vam-nisu-rekli-o-kapitalizmu/>

35 *Како пише Џон Богл (у књизи: John C. Bogle, The Battle for the Soul of Capitalism, 2005) САД су, од некада традиционалних и свеобухватних стратегија заснованих на мудрој дугорочном инвестирању, преишле на стратегије засноване на глупом краткорочном спекулативном инвестирању... Дошло је до „патолошке мутације“ којом се „капитализам власника“ претворио у „капитализам менаџера“ у коме непропорционално већи део присвајају менаџери који управљају компанијама него инвеститори-акционари којима припада сав тај капитал и који на себе преузимају сав ризик инвестирања... Пошто се компанијама управља због исплата које добијају менаџери оријентација је на краткорочним променама цена акција, а не на дугорочном расту вредности компаније. Поред тога, у систем је уграђен такозвани агенцијски проблем, односно могућност да се менаџери компанија не руководе ни интересима сво-*

сте максимизирали профит, акционари имају све већу зараду кроз повећане дивиденде и откуп акција – то је поступак када компаније купују своје акције да би повећале цену акција, па су акционари задовољни.

Професор Ха-Џун Чанг наводи прорачуне америчког економисте Вилијама Лазоника, према којима је 500 највећих америчких компанија потрошиле 94% своје зараде на дивиденде и откуп акција. Имајући у виду да већина компанија у богатим земљама попут Америке инвестира из задржаног профита, то значи да уопште не инвестирају. Процент профита који је издвајан за акционаре, чак и у Америци где је то било најразвијеније, некада је био између 45-50%. Значи, половина профита се улаже у машине, истраживање и развој итд, а друга половина иде акционарима. Данас је тај размер 5% према 95%.

Економске последице овакве политике морале су бити погубне.

ПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ НЕЈЕДНАКОСТИ

Политичка опасност брзог раста неједнакости крије се у томе што при концентрацији богатства у уском кругу људи становништво је све више уверено да постоји договор између политичке и пословне (бизнис) елите у земљи, да је власт корумпирана и да политичка елита ништа не предузима да ограничи похлепу богатих, него одлуке доноси у интересу најбогатијег уског слоја становништва, а на штету велике масе обичних грађана. Због тога они постају све више свесни да се демократија свела на узалудно гласање без правог из-

јих акционара (него превасходно својим личним интересима). Тако нобеловац Џозеф Стиглиц (у књизи, *Freefall – America, Free Markets and the Sinking of the World Economy*, 2010) пише: *Америчким корпорацијама (као и у многим другим земљама) само номинално управљају њени акционари. У пракси њима управљају менаџери који то раде у свом интересу. У многим корпорацијама (чије акције су дисперзоване на огроман број власника) већина чланова савета директора бира се по жељи менаџера, а они су природно заинтересовани да тамо буду „њихови људи“. Савет директора одлучује о висини награде менаџера, а менаџмент компанија с друге стране обезбеђује одличне накнаде за чланове савета директора.*

бора, те да се треба борити против једнопартијске владавине бизнис странке, како то каже професор Н. Чомски.

И недавне демонстрације у САД (*Occupy Wall Street*) добрим су делом уперене против америчке власти и политичара који су корумпирани од стране богатих и моћних, пре свих од великих финансијских фирми. Када се говори о крупним финансијским фирмама, онда се, пре свега, мисли на оне које су симболи секјуритизације кредита³⁶ (једне од финансијских иновација којом су својеврсном алхемијом *брабоњци претварани у бисере*), која је довела до слома тржишта стамбених кредита у САД, што је надаље био окидач за светску економску кризу 2008. године.

Све ове велике финансијске фирме *преживеле* су кризу 2008. године јер им је влада САД дала *инфузију* од више хиљада милијарди долара. Изузетак је била једино банка *Lehman Brothers*. Интересантно да је она и два дана пред банкротство код све три рејтинг агенције имала максималну оцену сигурности (AAA), што речито говори о објективности и професионалности рејтинг агенција. Али не само да су велике финансијске фирме преживеле кризу него су добијену *инфузију* искористили да знатно повећају профите, плате и бонусе својим менаџерима. Тако је, само после годину и нешто дана од кризе из 2008. године, *Goldman Sachs* већ почетком 2010. остварио рекордан профит за сву своју историју (основан 1869. године) и менаџерима исплатио огромне бонусе.

У чему је тајна *жилавости* крупних финансијских фирми?

После банкротства банке *Lehman Brothers* (јесен 2008) тадашњи министар финансија у влади Џ. Буша – Хенри Полсон, гувернер централне банке – Бен Бернанка и први човек Федералне резервне банке Њујорка – Тимоти Гajtнер упозорили су да САД прети економска катастрофа ако се крупним финансијским фирмама не пружи финансијска помоћ од

36 У процесу секјуритизације кредита велику улогу је имало пет инвестиционих банака (*Goldman Sachs, Morgan Stanley, Lehman Brothers, Merrill Lynch, Bear Stearns*), два финансијска конгломерата (*Citigroup, JP Morgan Chase*), три фирме које се баве осигурањем (*AIG, MBIA, AMBAC*), три рејтинг агенције за процену ризика (*Moody's, Standard & Poor's, Fitch*) и две квазидржавне хипотекарне корпорације (*Fannie Mae, Freddie Mac*).

700 милијарди долара. С тим су се одмах сагласили тадашњи председник Џ. Буш и тек изабрани (још не ступивши на дужност) нови председник Б. Обама, а после тога и Конгрес. Конкретан план (такозвани *План Полсон*) помоћи крупним финансијским фирмама (ко ће добити средства, у ком износу и под којим условима) направили су Х. Полсон и Т. Гајтнер. Касније ће се сазнати да им је главни консултант био Лојд Бланкфајн – први човек банке *Goldman Sachs*.³⁷

Х. Полсон³⁸ је пре доласка на место министра финансија био на челу банке *Goldman Sachs* (1999 – 2006), а Т. Гајтнер је на место првог човека Федералне резервне банке Њујорка дошао захваљујући Роберту Рубину, који је био министар финансија у администрацији Б. Клинтона, где му је Т. Гајтнер био заменик. Р. Рубин је раније, 70-их година, био на челу банке *Goldman Sachs*.

Због тога не треба да нас чуди што је управо *Goldman Sachs*³⁹ добио највећи део средстава, а значајна средства одо-

37 За санацију посрнувших банака одмах је великодушно одобрено 700 милијарди долара кроз *Програм откупа токсичних актива*, односно TARP (*Troubled Assets Program*). Х. Полсон ће за свога главног оперативца за реализацију TARP програма поставити *Нила Каишарија*, високопостављеног функционера из *Goldman Sachs-a*.

38 Како пише Џон Т. Волф (у књизи: *J.T. Wolfe, Crisis by Design, 2010*) Х. Полсон је (као први човек *Goldman Sachs-a*) био кључна личност која је 2004. године Комисију за хартије од вредности убедила у додатну дерегулацију финансијских тржишта што је омогућило емитовање *токсичних* актива, а затим ће као министар финансија САД поделити стотине милијарди долара како би спасавао оне са *Волстрит-а* којима је пре тога продавао *токсичне* хартије од вредности. И све то – на рачун пореских обвезника. У истој књизи пише и да је Х. Полсон, у моменту када је криза почињала, изјавио *Ројтерс-у* (01.08.2007) *да на проблем другоразредних хипотекарних кредита не треба обраћати пажњу и да је глобална економија тако јака каква је била и претходних деценија*. (Два месеца после почиње крах који ће уништити хиљаде милијарди долара). *Ројтерс-у* је такође (21.07.2008), после првих банкротстава мањих банака, изјавио *да је банкарски систем сигуран*. (У наредних годину дана банкротирао је 90 банака). У интервију *Meet the Press* Х. Полсон је (10.08.2008) изјавио *да неће улагати било какав капитал у Фани Меј и Фреди Мек*. (Три недеље после тога он их је откупио и уложио стотине милијарди долара).

39 Када је (03.07.2009) заменику министра финансија САД П.К. Робертсу у једном интервију (*On the Edge with Max Keiser*) постављено питање да ли министар финансија ради за народ или банкарски систем *Волстрит-а* он је одговорио: *Он ради за Goldman Sachs*. Недавно је велики публицитет имао и наступ на *BBC* брокера *Алесија Растанија* који је изјавио да светом не управљају националне владе него *Goldman Sachs*. Нобеловац *Пол Кругман* у једној од својих колумни (*The New York Times*) пише да је гледао на телевизији како дете

брена су и осигуравајућој кући *AIG*, која је, поред осталог, била дужна милијарде долара банци *Goldman Sachs*. *AIG* је одмах по добијању помоћи у стопроцентном износу измирио дуговање према банци *Goldman Sachs* (у случају банкротства *AIG-a Goldman Sachs* је могао да рачуна да ће добити само мањи део својих потраживања). Руководство Федералне резервне банке Њујорка послало је топ менаџерима електронско писмо са захтевом да јавно не износи податке о том плаћању.

Шта је администрација Б. Обама преузела после свега што се десило у вези са економском кризом? Ниједно службено лице у земљи није окривљено за злоупотребу положаја којима су омогућене велике финансијске махинације, и нико од челних људи великих финансијских фирми није позван на одговорност за очигледне злоупотребе на финансијском тржишту. Администрација Б. Обама није ни покушала да врати огромне бонусе који су менаџерима финансијских фирми исплаћени за период када су се они свесно бавили махинацијама, улазећи у огромне ризике.

Штавише, Б. Обама је за гувернера централне банке поново поставио Б. Бернанка, а за министра финансија Т. Гајтнера, кога је на месту првог човека Федералне резервне банке Њујорка наследио Вилијем Дадли, који је пре тога био главни економиста и извршни директор у банци *Goldman Sachs*). За руководиоца свога кабинета Б. Обама је поставио Емануела Рема, једног од првих људи *Fredie Mac*, а Т. Гајтнер је за свога шефа кабинета поставио Марка Патерсона, бившег лобисту банке *Goldman Sachs*.

И тако се наставља стално кружење људи из волстритовских кабинета у кабинете државне администрације и обратно,⁴⁰ а лица која су, у великој мери, одговорна за кризу,

на питање шта је то пљачка одговара: *Goldman Sachs*.

40 Збивања у Европи у последње време указују да се владавина *бизнис странке* прелила и на другу страну Атлантика. Случајно или не, на чело Европске централне банке је постављен Марио Драги (од 2002-2005. године био заменик председника и извршни директор европског одељења *Goldman Sachs*), док су за премијере Италије и Грчке постављени Марио Монти (до тада међународни саветник *Goldman Sachs-a*) и Лукас Пападимос, који је у периоду 1994-2002 био гувернер Централне банке Грчке, када је дошло до брзог раста државног дуга и када је ова земља ушла у еврозону. Како би Грчка формално испунила критеријуме за улазак у еврозону *Goldman Sachs* јој је помагао (и то

не само да не одговарају за то, него остају на високим положајима (често и напредују), те настављају да раде *по старом систему*.⁴¹ Група лобиста с Волстрита једна је од најактивнијих и најагресивнијих, али и финансијски најиздашних спонзора како демократа тако и републиканаца. Они годишње издвајају стотине милиона долара само за сенаторе и конгресмене, поготово оне који предлажу законе и чланови су економских и финансијских комитета.⁴²

Због тога не чуди да за огромне махинације на финансијским тржиштима до сада ниједној великој финансијској компанији није суђено, већ да су малобројне од њих са властима постизале нагодбе и плаћале казне које су за њих симболичне. Тако смо недавно сазнали (*Политика*, 09.01.2014) да је велики амерички финансијски конгломерат *JP Morgan Chase* постигао нагодбу са федералним властима по којој ће платити казну од укупно 2,6 милијарде долара за своје учешће у највећој финансијској превари у америчкој историји. Казна од 2,6 милијарди долара за *JP Morgan Chase* је занемарљива ако се зна да њен капитал износи 2.500 милијарди долара. Упркос старом правилу да кривична дела не врше банке, него банкари, казну је платио *JP Morgan Chase* као правно лице, а нико од његових менаџера није кажњен.

добро наплаћивао) да *сакрије* део свога сувереног дуга понудивши јој такозвану свој операцију којом су кредити у доларима и јенима конвертовани у евре, а онда назад у доларе и јене, по фиктивном курсу, а разлика је представљала додатни кредит који (уз помоћ *креативног књиговодства*) није приказиван у билансу грчког дуга. Поред тога, *Goldman Sachs* је продавао грчке *токсичне* папире (убеђујући инвеститоре у њихов висок квалитет) и у исто време се *кладио* на банкрот Грчке. Интересантно да је и париски *Le Monde* новопостављене премијере Грчке и Италије, те првог човека Европске централне банке назвао *члановима европске владе Goldman Sachs-a*.

- 41 Цефри Сакс (у књизи: *The Price of Civilization*, 2011) пише: *Претварање новца у власт и власти у новац две су главне гране економије Вашингтона. У таквој економији главну улогу играју крупне корпорације и политичари. Корпорације финансирају политичке кампање, а затим лобирају дерегулацију свога пословања и добијања послова за обављање важних државних функција. Политичари извлаче новац из корпорација пружајући им за то политичке услуге.*
- 42 Бивши главни економиста ММФ-а Сајмон Џонсон (*S. Johnson, The Quiet Coup, Atlantic Home, May, 2009*) тврди да финансијски сектор сада контролише владу САД у мери која је до сада била виђена само у неразвијеним земљама. Постаје све очигледније да САД последњих деценија све мање функционишу као држава, а све више као корпорација

Очигледно да се сматра да су велике финансијске компаније сувише велике да би биле озбиљније кажњене, а њихови менаџери свесно иду у веома ризичне послове и у случају успеха добијају астрономске новчане награде, а уколико на тим пословима остваре велике губитке одлазе са тих положаја, уз значајну новчану надокнаду у виду такозваног *златног падобрана* и никоме не одговарају. Тако на пример, Стен О'Нил, чија је животна девиза била: *Да би се зарадило много, мора се много и ризиковати*, био је на челу инвестиционе банке *Merrill Lynch* коју је увукао у игру са хипотекарним кредитима због којих је она на крају морала да избаци из биланса 8,4 милијарде долара уложених у ненаплативе послове. Стен О'Нил је био „принуђен“ да оде из банке *Merrill Lynch* уз награду (*златни падобран*) од 160 милиона долара.

ДА ЛИ ЈЕ АКТУЕЛНА КРИЗА ПРЕВАСХОДНО ЕКОНОМСКА?

Када сам непосредно по избијању глобалне кризе писао о њој нагласио сам да је *актуелна светска криза много озбиљнија него што се на први поглед чини, те да она није само економска него и дубока криза морала и духовности, па се и излаз из ње не налази само (можда чак и не превасходно) на страни економије.*

Похлепна нова буржоазија финансијских спекуланата не ограничава своје хедонистичке прохтеве, не одлаже испуњење својих жеља и живи у своме самоизолирајућем виртуалном пространству где не делују правила нормалног живота. Истргнути из заједнице у којој живе они прихватају концепт индивидуалних постигнућа у коме одсуствује вера у било какав вредносни систем (осим новца) и где постоји осећање да изнад индивидуе и њеног уживања у материјалним добрима нема ничег смисленог. Згртање материјалног богатства постаје њихов врховни идеал и равнодушност према патњама других и свега што се не тиче личног материјалног интереса и животног стандарда.

Губи се било каква социјална кохезија у друштву и појединац више не размишља у оквиру заједничке добробити и није спреман да се жртвује за друге. Све се своди на новац и материјалну потрошњу. Захваљујући и брзом развоју информационих технологија долази до сажимања тржишних трансакција у простору и времену при чему се преферира глобални простор и кратко-

рочни тржишни уговори, а што је у складу са постмодерном где се стабилнији и чвршћи односи све више потискују привременим, како у професионалним, емоционалним, сексуалним и културним областима, тако и у сфери политике и економије.

Сакрализација богатства по својој идеолошкој суштини није ништа друго него култ *златног телета* где се човек своди на *homo economicus*. Полази се од тога да је његово понашање мотивисано искључиво максимизацијом профита јер је новац претпоставка за остваривање животних успеха. Међутим, људи не раде само да би стекли што више новца и постали богатији, а нити само од богатства зависи остваривање животних циљева, односно новац и материјално богатство нису универзалан кључ људске среће.

Истина има и људи који су мотивисани да раде једино због тога како би стекли много новца али постоји не мали број оних којима то није искључиви (чак ни пресудан) мотив. Једни хоће да створе вредна дела у области науке и уметности која ће их учинити бесмртним, други чине добра дела како би постали славни, трећи чине иста дела анонимно, четврти желе да промене свет, пети су испуњени када виде конкретне резултате свога рада (лекари који су излечили болесне, педагози који су васпитали младе...) итд.

За разлику од оних који су мотивисани да раде искључиво због новца и не питају се какве то има ефекте на друштво, за мотивацију других људи пресудна је чињеница да они могу да виде резултате сопственог рада,⁴³ те уверење да

43 Од велике важности за мотивацију рада јесте да се у томе види смисао, као и резултат који се тиме постиже. Са студентима на Харварду направљен је један интересантан експеримент. Требало је да студенти од лево коцкица направе потребан модел и за то су добијали новчану награду, али је тај износ умањиван за сваки наредни склопљени модел. Студенти су били подељени у две групе. Прва група студената је после склопљеног модела добијала од асистената кутију са лево коцкама и док су они склапали нови модел асистенти су расклапали модел који је претходно склопљен и лево коцкице враћали у стару кутију, тако да су студенти код наредног склапања добијали лево коцкице од растављеног модела којег су првог склопили и тако редом. Друга група студената је сваки пут добијала нову кутију лево коцкица, а претходно склопљени модели остали су у том облику пред њиховим очима. Студенти из прве групе су одустајали од даљег рада, у просеку, после 7,2 склопљена модела, а студенти из друге групе то су учинили тек после 10,6 склопљених модела. Значи да је друга група студената била мотивисана да настави са склапањем модела и за много мању новчану награду јер је експеримент био организован тако да је њиховом раду давао већи смисао јер су могли да виде резултат свога рада,

је њихов рад користан за друге и друштво у целини, односно да они тиме и друге чине задовољнијима и доприносе да свет буде нешто бољи. Последњих деценија све је већи број послова који не пружају могућност да човек види конкретне резултате свога рада, па као мерило остаје количина стеченог новца.

Као резултатом еволуције капитализма данас у свету фактички постоје две економије, једна – реална која ствара производе и услуге и друга – виртуелна која «ствара» новац берзанским спекулацијама. Последњих деценија виртуелна економија је доминантна и она је сада вишеструко већа од реалне економије.⁴⁴ *Због тога савремену економију САД многи називају казино економијом у којој се спекулативност временом претворила од периферне у основну карактеристику финансијског тржишта.*⁴⁵

Виртуелна економија не може да постоји без реалног сектора, јер она од њега живи, односно на њему управо и паразитира. *Улагање у финансијске спекулације може да обезбеди огроман профит, али оно не ствара нову вредност него представља исисавање вредности (и то све већих и већих) из реалног сектора.*

У виртуелној економији људи не виде конкретне резултате свога рада, те се њихов рад мери једино количином зара-

него што је то био случај са првом групом студената. Као што показује овај тривијалан пример, када човек види резултат и смисао свога рада код њега се појављује већа мотивација. (Dan Ariely, Emir Kamenica, and Dražen Prelec: *Man's Search for Meaning – The Case of Logos*, Journal of Economic Behavior and Organization, September 2008)

44 Деривати су финансијска иновација настала 70-их година XX века да би већ крајем тог века тржиште финансијских деривата износило 80.000 милијарди долара и било веће од вредности укупног светског бруто производа – 65.000 милијарди долара. Тржиште финансијских деривата и после тога стрмоглаво расте и, непосредно пред избијање кризе, 2008. године премашује износ од 800.000 милијарди долара.

45 Финансијска тржишта су се претворила у својеврсна казина за спекуланте, а како је упозорио Џ. М. Кејнс када је повећање капитала у земљи само споредан ефекат коцкања у казину, тешко се могу очекивати добри резултати. „*Спекулатори не морају значити никакву штету ако остану мјехурићи на постојаном потоку подузетништва. Но ствари постају врло озбиљне када подузетништво постану мјехурићи на вртлогу спекулација*“. Подсетимо да је за Џ. М. Кејнс спекулација била делатност предвиђања психологије тржишта, а предузетништво делатност предвиђања процењених прихода имовине током њиховог целог века трајања. (J.M. Keynes, *Opća teorija, zaposlenosti, kamate i novca*, Zagreb, 1987)

ђеног новца. Апстрактне су им и последице њиховог рада на друге људе и друштво у целини. Они зарађују огромне износе новца и не виде патње осиромашених породица, људе који, због њихових спекулација, губе годинама мукотрпно стварану уштеђевину (за школовање деце, лечење, старост...), остају без посла и слично. Једино што они виде је огроман новац који су стекли на спекулацијама, и они су спремни да учине све ради тога.

Мада многи верују да су новац и материјално богатство основни кључ за срећу, научна истраживања показује да они имају веома ограничене могућности да нас учини срећним и да осећај среће брзо бледи ако је утемељен на материјалном богатству.⁴⁶ Опсежно истраживање које је недавно обављено на Универзитету Мичиген⁴⁷ и које је обухватило преко 250.000 представника великог броја земаља показало је да не постоји скоро никаква веза између новчаних примања и среће, осим ако се не живи у беди када се не могу задовољити основне физиолошке потребе.⁴⁸

Средином прошлог века амерички психолог Абрахам Маслов је све људске потребе разврстао у неколико група, и направио хијерархију међу њима урадивши такозвану Масловљеву пирамиду људских потреба. Касније ће се појавити и друге сличне класификације, а из свих њих се може закључити да је новац неопходан за задовољење *физиолошких* потреба базног нивоа – најнижег у хијерархији људских потреба (као за храном, одећом, кровом над главом), али већ за следећи ниво потреба за *сигурношћу* (као сигурност лична, породице и имовине, сталан посао) није неопходан новац, мада се оне могу и купити (ангажовање обезбеђења, налажење посла уз помоћ мита) али се у том случају умањује осећај среће.

46 Тако се сада за економисте говори да знају цену свега али не знају вредност ничега.

47 R. Inglehart, C. Welzel, and R. Foa: *Happiness Trends in 24 Countries, 1946-2006*, World Values Survey, January 2008.

48 На том нивоу и понашања потрошача су релативно проста и рационална. Са растом богатства понашања потрошача постају све више ирационална и они новац не троше да би имали задовољство од потрошње, него да би демонстрирали своје богатство, статус или сексуална привлачност, те оставили утисак на друге. Упркос томе, владајућа економска наука се и даље придржава „аксиома“ о рационалном понашању потрошача.

Међутим, новац скоро да нема никакав значај за остваривање осталих потреба вишег нивоа које човека чине истински срећним. Потребе за *припадношћу* (породица, пријатељство), затим потребе за *уважавањем* (достизање већих успеха, поштовање окружења), а нарочито потребе *самореализације* (остваривање животних циљева, креативност, моралност) не могу се купити новцем. Упркос томе, ми данас живимо у времену моћне медијске пропаганде која нас уверава да смисао живота и срећу можемо да досегнемо само уз помоћ новца, а да начин како до њега долазимо није много важан.⁴⁹

ДА ЛИ НАС ИСТОРИЈА НЕЧЕМУ УЧИ?

Систем у коме је све на продају, који од човека упорно покушава да направи робу, у коме привреда не служи људима већ људи њој, у коме економија контролише друштво, а не друштво економију, пре или касније мора доживети крах. Подсећам да озбиљни аутори у свету (на пример, Карл Полањи у књизи *Велика трансформација*) сматрају да је фашизам директан и нужан производ либералног капитализма. Такав систем организације друштва, у коме је све на продају, где су профит, капитал и тржиште циљеви сами за себе, човека са свим његовим дотадашњим функцијама, и тачно одређеним местом у друштву, своди на рад као робу. Човек се немилосрдно и брутално измешта из дотадашњег положаја који му је пружао самопоштовање, сигурност и социјални статус. Осећај велике неправде која влада у свету, као и личне одбачености и понижености, где се радна снага третира као и други производни инпути (било какав репроматеријал) и одсуство сигурности, односно хронични страх од неизвесности, утицали су на психичку нестабилност људи. То је директно гурнуло масе у наручје фашизма.

Поред тога, и класична социолошка истраживања показала су да људи, код којих у дужем периоду пада животни стандард, који се осећају економски незаштићени и понижени и где неједнакост у друштву добија огромне размере, почињу да тра-

49 Због тога је и данас веома актуелно оно што је, у жеку велике економске кризе пре 80 година, написао (у *The North American Review*) Џон Елсворт Млађи: *Грађанима наше земље потребна је филозофија живота, а не поседовања; филозофија среће, а не богатства.*

же вољу који ће улили веру да им може обезбедити сигурнији статус и гарантовати већу праведност у друштву. Подсетимо се да је Хитлер (демократским путем) дошао на власт (изабран је само неколико недеља пре Рузвелта) под максимом: *Главна мисија нашег покрета састоји се у томе да пружи изгубљеним и узнемираним масама нову тврду веру; веру која их неће напуштати и у те дане хаоса; веру коју ће они пригрлити и која ће омогућити да њихова уморна срца нађу мир.*⁵⁰

Нама остаје само нада да се слична историја неће поновити и после актуелне глобалне економске кризе.

ЛИТЕРАТУРА

- Ariely, Dan; Kamenica, Emir; Prelec, Dražen, *Man's Search for Meaning – The Case of Logos*, Journal of Economic Behavior and Organization, 2008
- Bogle, John C., *The Battle for the Soul of Capitalism*, 2005
- Crouch, Colin, *The Strange Non-Death of Neoliberalism*, 2011
- Душанић, Јован Б., *Доларска алхемија и казино економија – светска економска криза*, Београд, 2009
- Душанић, Јован Б., *Критика неолиберализма и транзиције*, Загреб, 2013.
- Frank, Robert H., *The Darwin Economy*, 2011
- Galbraith, John Kenneth, *The Great Crash 1929, 1955*
- Inglehart, R., Welzel, C., Foa, R., *Happiness Trends in 24 Countries, 1946-2006*, World Values Survey, 2008
- Johnson, S., *The Quiet Coup, Atlantic Home*, 2009
- Keynes, J.M., *Орца теорија, запослености, камате и новца*, Загреб, 1987
- Kołodko, Grzegorz W., *Wędrujący Świat*, 2008

50 Проф. др Славко Кулић, 2002. године изабран и за председника Знaнственог (научног) друштва економиста Хрватске, у једном интервијуу (*Освијетлите невидљиву руку* који је дао поводом објављивања књиге *Дијалог о нацизму и глобализацији* коју је написао у коауторству са Едуардом Чалићем – издавач Адамић, Ријека, 1998) каже: *Ако је нацизам покушао у Другом светском рату освојити свијет оружјем, а у томе није успио, то не значи да свијет није освојив на други начин и другим средствима. Када су Хитлера питали ко ће бити други који ће освојити свијет, ако то њему не успије оружјем, он је глатко одговорио да ће то уместо њега учинити Американци. Вријеме сваким даном потврђује ту сатанску мисао.*

- Крајишник, Миленко, *Асиметрична расподела и њене последице*, Актуелности бр.24/13, Бања Лука
- Mishel, Laurence; Bivens, Josh, *Occupy Wall Streeters Are Right about Skewed Economic Rewards in the United States*, EPI Briefing Paper 331, 26.11.2011
- Мојо, Dambisa, *How the West Was Lost*, 2011
- Полањи, Карл, *Велика трансформација*, Београд, 2003
- Reich, Robert, *Aftershok*, 2010
- Sachs, Jeffrey, *The Price of Civilization*, 2011
- Trends in the Distribution of Household Income between 1979 and 2007*, CBO, 10/2011
- Economic Policy Reforms, Going for Growth, OECD, 2010
- Wolfe, J.T., *Crisis by Desing*, 2010
- <http://www.businessinsider.com/corporate-profits-just-hit-an-all-time-high-wages-just-hit-an-all-time-low-2012-6>
- <http://www.freitag.de/autoren/der-freitag/201evielleicht-hat-occupy-schon-heute-mehr-erreicht-als-die-68er201c>
- <http://krugman.blogs.nytimes.com/2013/03/30/no-trickle/>
- <http://monthlyreview.org/2013/03/01/class-war-and-labors-declining-share>
- <http://pescanik.net/2012/10/23-stvari-koje-vam-nisu-rekli-o-kapitalizmu/>
- <http://www.project-syndicate.org/commentary/global-warming--inequality--and-structural-change-by-joseph-e--stiglitz>
- <http://www.time.rs/c/337bb84739/evo-kako-je-podeljeno-bogatstvo.html>

Jovan B. Dusanic

NEOLIBERALISM AND REDISTRIBUTION OF WEALTH

Resume

Large inequality in wealth distribution is not the result of the current global crisis, but they came to even greater prominence during the crisis. Inequality grows larger both between countries, as well as within countries – among its citizens. Large inequality is not only unacceptable from a moral standpoint and from the standpoint of the ideal of equality of opportunity, but also because it hides a huge economic and political risk.

Key words: Global crisis, neoliberalism, inequality, distribution of wealth, wealth concentration.